

Actief burgerschap loont

Voor het welslagen van burgerinitiatieven heb je voortrekkers nodig. We kennen de ‘expert activist’, het type denker en overlegger, en de ‘everyday maker’, meer het type doener. Wanneer beide typen samenkomen in ‘allrounders’, dan is de kans op slagen het grootst, zo leert het project Duurzaam Dorp Overijssel.

DOOR **ELLY STRAATMAN**, DOCENT-ONDERZOEKER LECTORAAT GOVERNANCE, KENNISCENTRUM LEEFOMGEVING, SAXION

Terwijl het beleidsprogramma Big Society van de Britse premier Cameron zich richt op het behalen van centrale landelijke doelstellingen en in Nederland de discussie wordt gevoerd of Phillip Blonds ‘big society’ voor ons land wel zo’n goed idee is, voltrekt zich in onze samenleving een ‘stille revolutie’. Van onderaf. In Overijssel ontwikkelen zich sinds 2010 lokale ‘big societies’ rond duurzaamheidsthema’s. Deze burgerinitiatieven worden ondersteund door de provincie Overijssel, Natuur en Milieu Overijssel en Saxion.

Het idee voor het stimuleren van lokale duurzaamheidsinitiatieven ontstond in 2009. Saxion-lector Johan Wempe en Arnout Potze, programmaleider Nieuwe Energie van de provincie Overijssel vatten het plan op om door middel van een wedstrijd lokale gemeenschappen in de provincie te stimuleren om zelf met duurzaamheidsplannen te komen. Door deze plannen in te dienen, maakten de gemeenschappen kans op financiële ondersteuning voor de uitvoering ervan. Het motto ‘meedoen is altijd winnen’ maakte duidelijk dat ook de ‘verliezers’ aan de slag konden. Zij participeren inmiddels samen met de ‘winnaars’ in een kenniskring waarin alle deelnemende dorpen en wijken, de provincie, Saxion en Natuur en Milieu Overijssel hun kennis en ervaringen met elkaar delen.

Sinds 2010 zijn in het kader van Duurzaam Dorp Overijssel ruim twintig lokale gemeenschappen actief bezig met het verduurzamen van hun fysieke en sociale leefomgeving. ‘Big society’-doelstellingen als het vergroten van maatschappelijke participatie en het versterken van sociaal kapitaal worden in het project gerealiseerd. Soms als direct doel, maar vaker als ‘bijproduct’ van de lokale verduurzamingslag.

Dit artikel gaat over duurzaamheid door middel van burgerinitiatieven. We introduceren eerst het project Duurzaam Dorp Overijssel en gaan daarna in op de meest kritische succesfactor: de actieve burger. We typeren het actief burgerschap van de voortrekkers in het project en benoemen tot slot een aantal succesfactoren.

DE WEDSTRIJD

In 2010 en 2011 heeft de provincie Overijssel een wedstrijd uitgeschreven onder de naam ‘Duurzaam Dorp Overijssel’. Overijsselse dorpen en wijken streden om de titel van meest duurzame gemeenschap van de provincie. De deelnemers lieten zien wat ze al presteerden op het gebied van duurzaamheid, maar het belangrijkste was dat ze de jury met goede plannen wisten te overtuigen van hun potentie om verder uit te groeien tot een voorbeeldgemeenschap op het gebied van duurzaamheid. Het dorp Hoonhorst deed dat in 2010 op de meest overtuigende wijze en in 2011 was dat een wijk in de gemeente Olst-Wijhe. Na de eerste

tranche werd het project breder bekend. RTV-Oost portretteerde toen in wekelijkse televisie-uitzendingen de kandidaten en de jury met prominenten als de bekende Hoonhorster Ruud Lubbers en wetenschapper Wubbo Ockels.

Na aanmelding was het hard werken voor de kandidaten van Duurzaam Dorp Overijssel. Een overtuigend en origineel plan voor een radicale verduurzamingsslag heb je niet zomaar en daar kwam bij dat de provincie een flink aantal criteria had gepubliceerd waarmee de jury de inzendingen ging beoordelen. Zo moesten de ingezonden plannen betrekking hebben op de thema's energie, mobiliteit, groen, water en afval en moest er een juiste balans worden gevonden tussen mens, milieu en economie. In de plannen moesten de deelnemers ook koppelingen aanbrengen tussen people, planet en profit door bijvoorbeeld uit te leggen hoe een zo divers en zo groot mogelijke achterban bij het project betrokken kon worden vanuit een gezamenlijke visie en hoe de plannen zich verhielden tot het ontwikkelen van maatschappelijk verantwoord en duurzaam ondernemerschap binnen de gemeenschap.

Bij de voorbereiding van het project in 2009 hebben Saxion-studenten de provincie voorstellen gedaan over de keuze van selectiecriteria. Ook daarna zijn steeds studenten en docenten van Saxion betrokken bij het project. Zo ondersteunt Saxion de dorpen en wijken bijvoorbeeld bij het ontwikkelen en vormgeven van de plannen en is een ABCD-instrument (Asset-Based Community Development) ontworpen voor de voortrekkers waarmee ze een brede groep dorps- of wijkgenoten bij het project kunnen betrekken.

DE VOORTREKKERS

Bij de aanmelding, de start en het plannen maken, speelden de initiatiefnemers uit de deelnemende gemeenschappen een zeer bepalende rol. We kunnen deze initiatiefnemers typeren als 'voortrekkers'. Zij namen het voortouw bij het ontwikkelen van de plannen en zij wisten die op een overtuigende wijze op papier te zetten en te presenteren. Deze actieve burgers hebben laten zien dat zij over een breed scala aan competenties beschikken. En dat is nodig, want bij het voorbereiden en uitvoeren van duurzaamheidsinitiatieven komt erg veel kijken.

Allereerst is een flinke kennis van zaken nodig en het vermogen om gedurende het proces al werkende te leren. Belangrijk is basiskennis over duurzaamheid en duurzaamheidsbeleid en kennis over de wijk- of dorpsgemeenschap. Verder is kennis van politieke en bureaucratische procedures van belang in de omgang met overheden. Denk aan de communicatie met de provincie over het indienen van de plannen en het verwerven van steun voor deelname aan het project bij de lokale overheid. Ook verbale vaardigheden zijn daarbij nodig, zowel mondelinge als schriftelijke en kwaliteiten op het gebied van samenwerken, onderhandelen en overtuigen.

Dit zijn competenties waarop meteen in de eerste fase van het project al een beroep werd gedaan. De initiatiefnemers die in de rol van voortrekker betrokken zijn gebleven bij het verder uitwerken en uitvoeren van de plannen samen met andere dorps- of wijkgenoten hebben laten zien ook nog over een flink aantal andere competenties te beschikken.

DE EXPERT ACTIVIST

In termen van de Deense politicologen Bang en Sørensen (2001) bezitten de voortrekkers in het project Duurzaam Dorp Overijssel (hierna: DD-voortrekkers en DD-project) een aantal kenmerken van de ‘expert activist’. Deze ‘expert activist’ is ook in Nederland geen onbekend verschijnsel. Het is het type actieve burger dat we vaak tegenkomen in dorps- en wijkraden en dat zich profileert in bijvoorbeeld bewonersorganisaties en huurdersverenigingen. Dit zijn wat we noemen, de ‘usual suspects’.

De ‘expert activist’ is een actieve burger die vaak langdurig en structureel participeert in besluitvormings- en onderhandelingsprocessen. Hij heeft ervaring in overlegcircuits met institutionele actoren, zoals gemeente-ambtenaren en medewerkers van woningcorporaties en in die rol heeft hij veel kennis en ervaring opgebouwd. In zijn gemeenschap is de ‘expert activist’ een bekende persoon die de belangen van zijn achterban goed kent. Die belangen weet hij handig onder de aandacht van de autoriteiten te brengen en door te overleggen, te vergaderen en te overtuigen weet hij dingen te regelen en voor elkaar te krijgen. De ‘expert activist’ blinkt uit op het deliberatieve vlak. Hij is sterk in woord en geschrift.

We zien dat deze deliberatieve kwaliteiten belangrijk zijn in het project Duurzaam Dorp Overijssel. De DD-voortrekkers van het eerste uur zijn vaak al langere tijd actief voor hun dorp of wijk, bijvoorbeeld in een dorpsraad of een Plaatselijk Belang. Ze hebben daardoor een goed netwerk ontwikkeld, hebben contacten met officiële instanties en zetten zich in voor de gemeenschap op tal van terreinen. Ze zijn sterk aan de vergader- en onderhandelingstafel en weten vooral daar ook hun resultaten te boeken.

Succesvolle DD-voortrekkers beschikken echter niet alleen over de deliberatieve kwaliteiten van de ‘expert activist’. Ze bezitten ook kenmerken van een ander type actieve burger. Bang en Sørensen noemen dit type de ‘everyday maker’.

DE EVERYDAY MAKER

Waar de ‘expert activist’ meer het type ‘denker’ en ‘overlegger’ is, is de ‘everyday maker’ het type ‘doener’. Bij Bang en Sørensen zijn dit twee van elkaar te onderscheiden ideaaltypen van actief burgerschap. Bang en Sørensen introduceerden de ‘everyday maker’ eind jaren negentig. Ze ontdekten dat dit type actieve burger in het Kopenhaagse stadsdeel Indre Nørrebro bij voorkeur de handen uit de mouwen steekt bij buurtprojecten. Bij instituties is de ‘everydaymaker’ vrij onbekend. Dit in tegenstelling tot de ‘expert activist’.

De ‘everyday maker’ neemt het initiatief, activeert een brede achterban en betreft instituties alleen maar als het echt nodig is. Zo weet dit type actieve burger samen met wijkgenoten concrete, zichtbare resultaten te boeken voor zijn wijk. Vooral uit dit gezamenlijk iets ondernemen, haalt de ‘everydaymaker’ zijn plezier en voldoening. Bang en Sørensen verwoorden het motto van de ‘everyday maker’ als:

- Do it yourself
- Do it where you are
- Do it for fun but also because you find it necessary
- Do it ad hoc or part time

- Do it concretely instead of ideologically
- Do it self-confidently and show trust in yourself
- Do it with the system if need be

(Bang en Sørensen 2001:156)

Recenter maakten Van de Wijdeven en Hendriks (2010) voor de Nederlandse situatie een soortgelijk onderscheid in typen actieve burgers. Aan wat zij noemen de ‘participatiedemocratie’ onderscheiden zij een ‘cerebrale’ kant en een ‘doe’ kant, wat correspondeert met respectievelijk de ‘expert activist’ (deliberatie) en de ‘everyday maker’ (doen) van Bang en Sørensen. Op basis van empirisch onderzoek in Nederlandse stadswijken hebben Van de Wijdeven en Hendriks de twee Deense ideaaltypen van ‘expert activist’ en ‘everydaymaker’ verder verfijnd. De Nederlandse onderzoekers vermoeden dat het niet gauw voor zal komen dat iemand zowel ‘wijkexpert’ als ‘alledaagse doener’ is. In de praktijk van de wijkontwikkeling zijn beide typen op een verschillende manier betrokken en lijken ze elkaar niet zo heel goed te verdragen (Van de Wijdeven, Hendriks, 2010:36). Wat we echter in het DD-project zien, is dat voor een succesvol verloop juist combinaties van competenties van de ‘expert activists’ en de ‘everyday makers’ nodig zijn, het liefst verenigd in dezelfde persoon.

ALLROUNDERS

De duurzaamheidsthema’s in het DD-project vragen om deskundigheid en een lange adem, dus om een langdurige en structurele betrokkenheid. Dit zijn bij uitstek eigenschappen van de ‘expert activist’. Het ontwikkelen en op papier zetten van de plannen is een belangrijke activiteit, waarbij deliberatie en bureaucratische competenties goed helpen. Ook dit zijn competenties van de ‘expert activist’. Maar voor succes is naast ‘deliberatie’, het ‘doen’ van minstens zo groot belang. Meteen vanaf het begin moet de DD-voortrekker andere leden van de gemeenschap betrekken om samen snel een aantal zichtbare resultaten te boeken. Dit zijn bij uitstek de kwaliteiten van de ‘everyday maker’.

In een vroeg stadium moet de DD-voortrekker draagvlak creëren, zowel binnen als buiten de gemeenschap en gedurende het hele project blijft het activeren van zo veel mogelijk dorps- of wijkgenoten een belangrijke activiteit. Het gaat om samen met anderen al werkende te leren, plannen bij te stellen, ze verder door te ontwikkelen en uit te voeren. Een deliberatief sterke voortrekker zal bij al die activiteiten niet zonder een flink aantal doe-competenties kunnen. Hij moet anderen weten te motiveren en door samen met die anderen de handen uit de mouwen te steken, kan hij draagvlak creëren, verbinden en een achterban activeren.

In Duurzaam Dorp Overijssel zien we dat de actieve voortrekker een kritische succesfactor is. Naast deliberatieve competenties heeft een succesvol voortrekker doe-competenties nodig om het project goed op de rails te krijgen en te houden. Een aantal voortrekkers verenigt die deliberatieve en doe-competenties in één persoon. Deze voortrekkers beschikken over kenmerken van de ‘expert activist’ en van de ‘everyday maker’. In feite functioneren ze als ‘allrounders’ en in die hoedanigheid weten zij een lokale ‘big society’ op te zetten rond duurzaamheidsthema’s. In andere gemeenschappen zien we dat een aantal voortrekkers elkaar qua overleg- en doe-competenties aanvult en samen een ‘hybride team’ vormt. We zien in beide vormen de realisatie van een van de voorwaarden die Fung en Wright (2001) stellen aan

wat ze noemen ‘empowered deliberative democracy’: deliberatie moet worden verbonden met handelen.

Voortrekkers die ‘deliberatie’ en ‘doen’ combineren, lukt het om met creativiteit en volharding draagvlak te creëren en anderen mee te krijgen in het DD-project. We zien dit bijvoorbeeld bij het realiseren van het thuiswerkkantoor in Hoonhorst. Bij dit project komt veel uitdenkwerk, onderhandelen en organiseren kijken. De realisatie van het kantoor dient namelijk brede duurzaamheidsdoelen. Milieu: o.a. het beperken van woon-werk-kilometers; economisch: o.a. het stimuleren van de lokale economie en kennisdeling; sociaal: o.a. het bevorderen van toevallige ontmoetingen en het combineren van verschillende (sociale) functies. De ‘allround’-voortrekker Timo Veen speelt hierin een cruciale rol, maar wel samen met de inzet van vele anderen, zowel van binnen als buiten de gemeenschap. Zijn activerende boodschap is: “grote beren op de weg zijn er niet: laten we het gewoon doen”(citaat uit Streek 4, 2011).

Minder goed loopt het in de gemeenschappen waar ‘expert activists’ blijven steken in hun deliberatieve rol. Deze voortrekkers werken hard aan de plannen en steken veel tijd in het ontwerpen van organisatievormen en –structuren, maar als zij niet meteen in de beginfase ‘everyday makers’ aan zich weten te binden, ligt het project in de beleving van de potentiële achterban lange tijd stil en ebt het aanvankelijke enthousiasme snel weg. In deze minder succesvolle projecten, missen de voortrekkers de directe aansluiting met hun achterban omdat ze als een soort ‘bestuurslaag’ functioneren. Na een hoopvolle start, stagneert ‘hun’ project bij gebrek aan daad- en menskracht en het uitblijven van zichtbare resultaten. Het project wordt niet het project van ‘iedereen’, niet het project van de hele gemeenschap.

SUCCESFACTOREN

De context van de voortrekkers uit de aangehaalde stedelijke onderzoeken is die van de stadswijk en van grootstedelijke vraagstukken. Onze DD-voortrekkers opereren echter in een dorp of een wijk van een veel kleinere gemeente. Daarin verschilt hun context dus aanzienlijk van de stedelijke. De DD’ers kunnen meer dan de voortrekkers in stedelijke projecten gebruik maken van de aanwezigheid van (verschillende vormen van) sociaal kapitaal.

In termen van Robert Putnam (2004) gaat het om zowel ‘bonding’ als ‘bridging’ sociaal kapitaal. ‘Verbindend’ sociaal kapitaal werkt als een soort sociologische ‘superlijm’ *binnen* een groep en deze ‘sociale cohesie’ is van oudsher sterker aanwezig in een dorpse dan in een stedelijke samenleving. ‘Overbruggend’ sociaal kapitaal werkt als sociologische ‘smeerolie’ *tussen* groepen. Deze vorm van sociaal kapitaal is nodig om verbindingen te leggen tussen groepen binnen de eigen gemeenschap en tussen de eigen gemeenschap en de wereld daarbuiten. Beide vormen van sociaal kapitaal zijn belangrijk voor de samenwerkingsprocessen in het DD-project.

In het project Duurzaam Dorp Overijssel is de kans op succes verder groot als:

- de voortrekkers ‘allrounders’ zijn of samenwerken in ‘hybride teams’ zodat kwaliteiten van de ‘expert activists’ en de ‘everydaymakers’ gecombineerd worden;
- de achterban breed en divers is zodat een complex vraagstuk kan rekenen op een veelzijdige benadering en een diversiteit aan projecten;

- ondersteuning van de voortrekkers en de gemeenschappen gemakkelijk toegankelijk is in de vorm van expertise van buiten, maar ook in onderlinge kennisuitwisseling en praktische hulp;
- alle betrokkenen geïnspireerd zijn en blijven.

In het DD-project blijkt het werken aan ecologische duurzaamheid (de p van planet) de generator te zijn van sociale en economische duurzaamheid (de p van profit/prosperity en de p van people). Projecten, gericht op ecologische duurzaamheid hebben als effect dat de gemeenschap er in sociaal en economisch opzicht op vooruit gaat. Denk bijvoorbeeld aan de bouw van een energieneutraal buurthuis, het oprichten van een lokaal duurzaam energiebedrijf, de aanschaf van een elektrische deelauto voor de buurt, de aanleg van een collectieve moestuin of een lokaal zorgsysteem voor ouderen. Deze sociale en economische effecten zijn directer voelbaar dan de ecologische waar mensen vaak pas over langere tijd iets van merken. Het zijn deze sociale en economische effecten die zorgen voor een belangrijke drive om door te gaan en geïnspireerd te blijven: de 'p' van 'passie'.

Literatuur

Bang H.P., E. Sørensen (2001), The everyday maker: building political rather than social capital. In . P. Dekkers, E.M. Uslaner (red.). *Social capital and participation in every day life*. Londen, New York: Routledge/ECPR.

Fung A., E.O. Wright (2001) Deepening democracy: innovations in empowered participatory governance. *Politics & Society* 2001, 29/1, 5-41.

Putnam, R.D., L.M. Feldstein (2004). *Better together. Restoring the American Community*. New York: Simon & Schuster Paperbacks.

Van de Wijdeven, T., F. Hendriks (2010) *Burgerschap in de doe-democratie*. Den Haag: Nicis Institute.

Van Duinhoven, G. (2011) Thuiswerkkantoor op het platteland. *Streek-4* 2011, 12-13.